

המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה

בראשית רבה פרשת לך לך פרשה מב סימן ג¹

"ויהי בימי אמרפל" - ר' תנחום בשם ר' חיה רבה, ר' ברכיה בשם ר' אלעזר: זה מדרש עלה בידינו מן הגולה?² כל מקום שנאמר: "ויהי בימי" - צרה. אמר ר' שמואל בר נחמן: וחמשה הם:³ "ויהי בימי אמרפל" - ומה צרה הייתה שם? עשו מלחמה. משל לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה, ובשבילו נזקק המלך למדינה.⁴ כיון שבאו בְּרַפְרָים להזדווג לו, אמרו: אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד, זהו שכתוב: "וַיִּשְׁבּוּ וַיָּבֵאוּ אֶל עֵין מִשְׁפָּט הוּא קִדְשִׁי" (בראשית יד ז).⁵ אמר ר' אחא: לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם: עין שעשתה מידת הדין בעולם הן מבקשים לסמותה!⁶ "היא קדש" - אמר ר' אחא: "הוא" כתוב,⁷ הוא שקידש שמו של הקב"ה בכבשן האש. וכיון שבאו ברבריים להזדווג לו, התחילו הכל צוחים: ווי!⁸ זהו שכתוב: "ויהי בימי אמרפל".⁹

¹ מפעם לפעם אנו בוחרים להביא מדרש ברצף (אם לא בשלמות) כפי שהוא נדפס בספרים שבידינו, וכפי שכנראה גם נאמר בדרשה לפני הקהל, על מנת להתבשמ "מהלך" המדרש הכולל: האסוציאטיבי והתכני. המדרש שלפנינו פותח בקשר ברור לפרשת השבוע, בניגוד למדרשים רבים שרק בסופם מגיעים אל היעד, ומתגלגל משם לאן שלבו של הדרשן אוהב ורגליו מוליכות אותו (ראה סוכה נג ע"א, אבות דרבי נתן נוסח א פרק יב, מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה יא).

² כך הוא הנוסח גם במקבילה בויקרא רבה יא ז, רות רבה פתיחתא ז, אסתר רבה פתיחתא יא, תנחומא פרשת שמיני סימן ט, פסיקתא רבתי פרשה ה ועוד. אבל בתלמוד הבבלי מסכת מגילה דף י ע"ב הנוסח הוא: "מסורת היא בידינו מאנשי הכנסת הגדולה". האם עשה המדרש "סיבוב" בין ארץ ישראל ובבל? התלמוד בבלי מצטט את אנשי הכנסת הגדולה ואילו מדרשים ארץ ישראלים כבראשית רבה, ויקרא רבה ורות רבה קובעים: "מדרש זה עלה מן הגולה". לא מצאנו מדרשים ודרשות ספציפיים נוספים ש"עלו" מבבל והעשירו את תורת ארץ ישראל (להוציא אולי את דרשתו של הלל על קרבן פסח שדוחה את השבת, פסחים סו ע"א, בדברינו [בני בתירא](#) בפסח), אבל חכמים ודרשנים רבים עלו מבבל לארץ ישראל כרב כהנא (בבא קמא קיז ע"א) ור' זירא (או זעירא, בבא מציעא פה ע"א), וכמובן הלל שזה עתה הזכרנו, וודאי הביאו עמם את תורתם. ראש לכולם הוא כמובן עזרא ש"ראוי היה שתינתן תורה על ידו לישראל, אילמלא קדמו משה" (סנהדרין כא ע"ב) וכנזכר גם בגמרא סוכה כ ע"א: "כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדה". תורת ארץ ישראל מתחדשת ומתעשרת מתורת הגולה (וכמובן ההפך).

³ כל החמישה נמנים להלן: "ויהי בימי אמרפל מלך שַׁעֲרָ" בפרשתנו, "ויהי בימי אֶחָז בֶּן יוֹתָם בֶּן עֲזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה" בישעיהו פרק ז, "ויהי בימי הוֹלְקִים בֶּן אִישִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה" בתחילת ספר ירמיהו, "ויהי בימי שַׁפְטֵי הַשְּׁפָטִים וְיָהִי רָעַב בְּאֶרֶץ" בתחילת מגילת רות, "ויהי בימי אַחֲשֵׁרוֹשׁ" בראש מגילת אסתר.

⁴ המלך גר במדינה (בעיר) בה גר אוהבו והעיר כולה הרוויחה מנוכחותו זו. הנמשל הוא אברהם (אוהבו של מלך) שבזכותו שרתה השכינה בארץ כנען אליה כאשר הגיע בסוף מסעו, ככתוב בבראשית יב ז: "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו". ומפרש רמב"ן: "וטעם לה' הנראה אליו - כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו, כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתוודע אליו במראה ולא במחזה, אבל נאמר לו "לך לך מארצך" בחלום הלילה או ברוח הקודש".

⁵ מלכי הצפון באים לארץ ישראל על מנת לפגוע באברהם, שעשה משפט בעולם וקידש שם שמים - "עין משפט היא קדש"! ונראה שנתחלפו לדרשן הברברים מהצפון של תקופתו (רומא) עם מלכי צפון מסופוטמיה של המקרא בפרשתנו.

⁶ אברהם דווקא קורא תיגר על מידת הדין בעמידתו לבקש על סדום: "... אם עולם אתה מבקש, אין דין. ואם דין אתה מבקש, אין עולם. מה אתה תופש החבל בשני ראשים? אתה מבקש עולם ומבקש דין. טול לך אחד מהם, ואם אין אתה מותר מעט אין העולם יכול לעמוד" (בראשית רבה לט ו). ראה דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא בהם הרחבנו לדון במדרש זה. ואולי מידת הדין היא לעיתים מידת הצדק. ראה שהמדרש שם מכתיר את אברהם בפסוק מתהלים מח: "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך א-להים א-להיך שמן ששון מחבריק".

⁷ המילה "היא קדש" כתובה בפסוק עם וא"ו ומנוקדת בחיריק, "הוא קִדְשִׁי", כפי שמקובל במקרא, ולכן ניתן לדרוש "הוא קדש"

⁸ עכשיו ברור לנו מדוע "ויהי" היא לשון צרה, משום שיש בה הצליל של ווי. ואנחנו דווקא מכירים ווי לטובה, ראה בראשית רבה כו ד: "רבן גמליאל השיא את בתו. אמרה לו: אבא, התפלל עלי. אמר לה: אבא, התפלל עלי. אמר לה: אבא, בשתית שמחות שבאו לי, אתה מקללני? אמר לה: שתיתן תפילות: מתוך שיהא לך שלום בביתך, לא תהא לך חזרה לכאן. ומתוך שיהא בנך קים, לא יפסוק וי מפיק: וי שלא שתה בני, וי שלא אכל בני, וי שלא הלך לבית הכנסת". אך לשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד.

⁹ מי הוא אותו אמרפל שטרך עד ארץ ישראל להילחם עליה? נמרוד שזרק את אברהם לכבשן האש! ראה המשך המדרש בסימן ד: "ויהי בימי אמרפל - שלושה שמות נקראו לו: כוש - שהיה כושי, נמרוד - שהמריד את העולם, אמרפל - שהייתה אמירתו אפילה". ובמדרש תנחומא בפרשתנו סימן ו הדברים ברורים עוד יותר: "אמר הקב"ה: אני מחבב את הגרים, והרשעים הללו באים להזדווג לאברהם אבי הגרים. אוי להם שסופם ליפול לפניו, זהו שכתוב: ויהי בימי אמרפל. ומי היה זה נמרוד. ולמה נקרא שמו אמרפל? על שאמר לאברהם: פול לתוך כבשן האש". עפ"י המדרש מלחמת ארבעה מלכי הצפון עם חמשת מלכי הארץ, היא המשך רדיפתו של אמרפל-נמרוד את אברהם, שאינו מוותר גם אחרי הנס שנעשה לאברהם בכבשן האש. ראה דברינו [אברהם ונמרוד](#) בפרשה זו. הפשט במקרא הוא כמובן שונה, אבל אם נחבר את המדרש למקרא, נקבל סיפור חדש ושונה של יציאתו של אברהם למלחמה על ארבעת המלכים ויחסיו עם מלך סדום ושאר מלכי מזרח ארץ ישראל. מלכים אלה שקבלו אליהם את אברהם, התעמתו עם אמרפל-נמרוד ונלחמו בעצם את מלחמתו של אברהם. לוט אחיינו של אברהם נשבה כבן ערובה. ראה פרקי דרבי אליעזר פרק כז: "ניסיון השישי: באו אליו כל המלכים להורגו. אמרו נתחיל ראשון בבן אחיו ואח"כ נתחיל בו". אברהם חייב להם ולא בכדי הוא רודף אחרי אמרפל, מחזיר את כל הרכוש וחולק כבוד למלכיצדק! ראה דברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ](#) בפרשה זו, שם הרחבנו ביחסו של אברהם למלכיצדק "מלך שלם והוא כהן לאל עליון". וחובבי ציון ידרשו עוד זאת, שבח"ל נעשים ניסים, אבל בארץ - נלחמים זה ההבדל בין אברהם של אור כשדים ואברהם של ארץ כנען.

"ויהי בימי אחז" (ישעיה ז א) – מה צרה הייתה שם? "ארם מקדם ופלשתים מאחור" (שם ט יא). משל לבן מלכים שנזדווג לו פדגוגו להמיתו. אמר: אם אהרוג אותו עכשיו, אני מתחייב מיתה למלך. אלא הריני מושך מניקתו ממנו ומעצמו ימות. כך אמר אחז: אם אין גדיים - אין תיישים,¹⁰ אם אין תיישים - אין צאן, אם אין צאן - אין רועה, אם אין רועה - אין עולם. כך היה סבור (אחז) בדעתו לומר: אם אין קטנים - אין גדולים, אם אין גדולים - אין תלמידים, אם אין תלמידים - אין חכמים, אם אין חכמים - אין זקנים, אם אין זקנים - אין נביאים. אם אין נביאים - אין הקב"ה משרה שכינתו עליהם. זהו שכתוב: "צור תעודה חתום תורה קלמדי" (ישעיה ח טז).¹¹ ר' חוניה בן אלעזר אמר: למה נקרא שמו אחז? שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות.¹² ר' יעקב בן אבא בשם ר' אחא: אמר ישעיה: "וחיכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקיויתי לו" (ישעיה ח יז) - אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתוב בה: "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא יח), ומאותה שעה: "קיויתי לו", שאמר: "כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא כא). ומה הועיל לו? "הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים" (שם ח יח). וכי ילדיו היו? והלוא תלמידיו היו! אלא מלמד שהיו חביבים עליו והיה קורא אותן בניו. וכיון שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות, התחילו הכל צוחים: ווי – "ויהי בימי אחז".¹³

"ויהי בימי יהויקים" (ירמיה ג א) – ומה צרה הייתה שם? "ר'איתי אַתְּ הָאָרֶץ וְהִנֵּה תְהוֹ וְנְהוּ" (שם ד כג). משל למלך ששלח פרוֹסְטָגְמָא שלו למדינה.¹⁴ מה עשו לה בני המדינה? נטלוה וקרעוה ושרפוה באש, שנאמר: "ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה" (שם לו כג) – שלושה, ארבעה פסוקים. כיוון שהגיע לפסוק: "היו צריה לראש" (איכה א ה), מיד: "יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש" (ירמיהו שם). כיון שראו כך, התחילו הכל צוחים: ווי – "ויהי בימי יהויקים".¹⁵

"ויהי בימי שפט השופטים" (רות א א) – ומה צרה הייתה שם? "ויהי רעב בארץ" (שם). משל למדינה שחייבת לֶפֶס למלך, שלח המלך גבאי טימיון לגבותה. מה עשו לו בני המדינה? נטלו אותו והכו אותו וגבו אותו. ואח"כ אמרו: אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו! מה שביקש לעשות לנו עשינו לו. כך, בימי שפוט השופטים, היה אדם מישראל עובד עבודה זרה, והיה הדין מבקש להעביר עליו מידת הדין, והיה הוא בא ומלקה את הדיין. אמר: מה שבקש לעשות לי, עשיתי לו. אמרו: אוי לו לדור ששופט את שופטיו. זהו שכתוב: "ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ".¹⁶

"ויהי בימי אחשורוש" (אסתר א א) – ומה צרה הייתה שם? "להשמיד להרוג ולאבד" (אסתר ג יג). משל למלך שהיה לו כרם ונזדווג לו שלושה שונאים. הראשון התחיל מקטף בעוללות והשני מזנב באשכולות והשלישי מעקר בגפנים. כך פרעה: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" (שמות א כב). נבוכדנצאר: "החרש והמסגר אלף"

¹⁰ ראה הביטוי: "גדיים שהנחת נעשו תיישים בעלי קרניים" בגמרא ברכות סג ע"א.

¹¹ פסוק זה מצוי כמוטו בתעודות בבתי ספר דתיים (חרדיים) מסוימים ועפ"י פרשני המקרא הוא אכן חיובי. ראה פירוש רש"י: "צור תעודה ... וחתום התורה על לב לימודי תלמידך ויראי שמים הנקראים לימודי ה'". ראה גם מצודות, רד"ק ופירוש דעת מקרא שם. אבל עפ"י המדרש שלנו פסוק זה הוא לגנאי ומדבר באחז שנעל את בתי הספר התורה ומנע לימוד תורה.

¹² במקבילה באסתר רבה פתיחתא יא הנוסח הוא: "עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה". ואנו נזכרים בסיפור על העימות הקשה בין ינאי המלך וחכמי ישראל (הפרושים) שבעקבותיו בטל לימוד התורה: "... ותורה מה תהא עליה? הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד". אין תלמידים, אין מורים, אין בית מדרש. התורה מונחת על המדף "בספרייה" או "במוזיאון" ומי שבכל זאת רוצה ללמוד – בבקשה! ראה הסיפור במלואו בגמרא קידושין דף סו עמוד א.

¹³ כל עוד יש בעולם תינוקות של בית רבן שלומדים תורה ומתקיימת ההבטחה: "כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא כא, בסיכום שירת האזינו), יש תקווה; גם בשעת הסתרת פנים. אבל ברגע שבתי הספר ננעלים ופסק קול התורה ונחבל דור ההמשך, זוהי צרה אמיתית ואסון. את זה עשה אחז שהוא מאותם מלכים שאין להם חלק לעולם הבא (סנהדרין צ ע"א). ראה בירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב שיש עוד סיבה לכך: "וכי מה עשה אחז? על ידי שבנה כסא בעזרה הדא היא דכתיב ואת אולם הכסא אשר בנו בבית וגו'. רבי חוניה בשם רבי לעזר: למה נקרא שמו אחז? שאחז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות" ומשם ממשיך הירושלמי בדומה למדרש שלנו. וכבר הרחבנו לדון על תקופת אחז בדברינו [כי לא תשכח מפי זרעו](#) בפרשת וילך.

¹⁴ פרוֹסְטָגְמָא – צו, פקודה מהמלך שנקראת בפומבי (כיצר העיר) וכאן במקום לקוראה, עמדו בני העיר וקרעוה.

¹⁵ הפרוֹסְטָגְמָא היא מגילת איכה שאמנם כתובה בלשון עבר לאחר שהחורבן אירע, אבל על פי מדרש זה, שלח אותה ירמיהו בניסיון אחרון למנוע את החורבן ולשמר את מלכות יהויקים (שבתחילה עבד את נבוכדנצאר ואח"כ מרד בו, מלכים ב כד). את ארבעה הפסוקים הראשונים של מגילת איכה קראו בירושלים, אך כשהגיעו לפסוק החמישי: "היו צריה לראש אויביה שלו כי ה' הוגה על רוב פשעיה וכי" לא יכלו לשמוע עוד ושרפו אותה באש (אבל לירמיהו היה גיבוי ...).

¹⁶ אבל במדרשים על רות רבה משמע שהצרה הייתה הרבה יותר גדולה ולא לה שלא שמעו בקול השופטים הייתה סיבה טובה. ראה מדרש זוטא - רות (בובר) פרשה א: "ויהי בימי שפוט השופטים - דור שהיה שופט את שופטיו. היה הדין אומר לאדם טול קיסם מבין שיניך, והוא אומר לו טול קורה מבין עיניך. יותר תועבות עשה השופט משאר העם". (שאלה לשואבי המים: מה פירוש הביטוי "טול קורה מבין עיניך"? וברות רבה (לרנר) פרשה א סוכמה הצרה הדו-סטריית שהייתה בדורם של אלימלך ובניו שמיהרו לברוח מהארץ בזמן הרעב: "ויהי בימי שפוט השופטים אוי לדור ששפטו את שופטיהם, אוי לדור ששופטיהם צריכין להישפט". ראה דברינו [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות. שים לב אגב, שבנוסח מדרש בראשית רבה לעיל, אין את הסיומת שראינו בכל הדוגמאות עד כאן: "התחילו הכל צוחים: ווי". מעניין מדוע.

(מלכים ב כד טז) ... המן ביקש לעקור הגפן כולה, שנאמר: "לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וּלְאַבְדֹתָ אֶת כָּל הַיְהוּדִים מִנְעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בָּיּוֹם אֶחָד" (אסתר ג יג). כיון שראו כך, התחילו הכל צווחים: ווי – "ויהי בימי אחשורוש".¹⁷

ר' שמעון בן אבא מֵשִׁים ר' יוחנן: בכל מקום שנאמר "ויהי" משמש צרה ושמחה, אם צרה - אין צרה כיוצא בה, ואם שמחה - אין שמחה כיוצא בה. בא ר' שמואל בן נחמן ועשאה לחצאין: בכל מקום שנאמר "ויהי" – צרה, "ויהי" – שמחה.¹⁸

משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי אור" (בראשית א ג) - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה, שלא זכה העולם להשתמש באותו האור.¹⁹ משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" (שם א ה) - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה, שכל מה שנברא ביום ראשון עתיד לבלות, שנאמר: "כִּי שְׁמַיִם כָּעָשָׁן נִמְלְחוּ וְהָאָרֶץ כַּבְּגָד תִּבְלָה" (ישעיה נא ו).²⁰ משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי ערב ויהי בקר יום שני, יום שלישי, יום רביעי וגו'" - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה, שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה, כגון: החרדל צריך לְמַתְקָה, החיטים צריכים להיטחון, התורמוסים צריכים לְמַתְקָה.²¹ משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי ה' את יוסף" (שם לט ב) - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה, שנזדווגה לו אותה הדוב.²² משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי ביום השמיני" (ויקרא ט א) - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה, שבו ביום מתו נדב ואביהוא.²³ משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (במדבר ז א) - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה שנגנו בבנין הבית. משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי ה' את יהושע" (יהושע ו כז) - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה שהוצרך לקרוע שמלותיו. משיבים לו: והרי כתוב: "ויהי כי ישב המלך בביתו" (שמואל ב ז א) - אמר להם: בא נתן ואמר לו: "רק אתה לא תבנה הבית" (מלכים א ח יט).²⁴

אמרו לו: אמרנו את שלנו, אמור את שלך.²⁵ אמר להם: "ויהי ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים" (זכריה יד ח), "ויהי ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן וכו'" (ישעיהו ז כא), "וְיִהְיֶה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסֵף אֶדְנִי

¹⁷ ענין גלות החרש והמסגר דורש הסבר, בפרט במה הוא גרוע מפרעה שגזר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. ראה מדרש תנחומא פרשת שמיני סימן ט: "השלשה שונאים שלהם הם: פרעה נבוכדנצר והמן. פרעה התחיל מקטף בעוללות שנאמר (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. נבוכדנצר מזנב באשכולות שנאמר (ירמיה כט) החרש והמסגר. החרש מהו? אלו שמתפללין תפלת חרש בלחש ונוצחין בתפלתן לכל עכ"ם. המסגר, שכל עכו"ם באין במסגר מלפניהם ובורחין שהן מסגירין לכל העכו"ם. ובא נבוכדנצר לכלותם וכילה החרש והמסגר והיגלם". וכן הוא בסדר עולם רבה פרק כה שהחרש והמסגר היו האליטה השלטונית והלמדנית ובכך המיט נבוכדנצאר כליה על שארית הפליטה שנשארה בארץ ללא הנהגה ותורה (ראה מעשהו של אחז לעיל). אבל במדרשי תנחומא מצאנו הפוך לגמרי, שגלות החרש והמסגר הייתה לטובה: "צדקה עשה הקב"ה שהקדים והגלה גלות יכניה לבבל עם החרש והמסגר וכל גבורי התורה וירדו לבבל ועשו תרביץ לתורה, שאילולי כן היתה התורה משתכחת בגלות" (תנחומא בבבא בבבא) פרשת תזריע סימן יג. וביתר הרחבה ופירוט הוא בתנחומא נח סימן ג: "ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה ... ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ... והוציאן הקב"ה י"ב שנה קודם חורבן ירושלים בתורתן ובתלמודן שכן כתיב: והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר ולא נשאר זולת דלת עם הארץ (מלכים ב כד) ... צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיה כדי שלא תשתכח מהן תורה שבע"פ וישבו בתורתן בבבל מן אותה שעה עד היום ולא שלט בהן לא אדום ולא יון ולא גזרו עליהם שמד". כעת מה נאמר? שמדרש זה עלה בידינו מהגולה: שגלות החרש והמסגר של נבוכדנצאר הקימה עולה של תורה בבבל וממנה יצא גם מדרש זה! אבל כשהגיע המדרש חזרה לארץ ישראל הוא שונה לדבר בגנות נבוכדנצאר ששבר את גאון ארץ ישראל ורוקן אותה מנכסיה בגלות החרש והמסגר ובכך היה גרוע מפרעה שמגזרתו באה הגאולה וממעשה נבוכדנצאר החזרה לגלות. תנועה סיבובית של מדרשים בין ארץ ישראל ובבל?

¹⁸ אנו מציעים לראות בקטע זה עניין חדש. עד כאן, הסבירו דרשני ארץ ישראל את המדרש שעלה מן הגולה: מה הם חמישה המקומות שאליהם התכוונו שם בבבל. הסבר ודרשת פסוקים ללא דיון או וויכוח. מכאן מתחילה דרשה ארץ-ישראלית שמרחיבה ומפתחת את הדרשה הבבלית ומנסה להבחין בין סוגים שונים של "ויהי" וכמו כן בין "ויהי" ובין "ויהי" ועל זה מתפתח דיון בבית המדרש.

¹⁹ אמר ר' יודה: אותה האורה שנבראת ביום ראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו, כיון שצפה הקב"ה ברשעים גזזה לצדיקים, זהו שכתוב: ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד יח). ראה דברינו [האור שנגנז](#) בפרשת בראשית.

²⁰ ראה קהלת רבה א א, שהבאנו בדברינו [הבל השבת](#) בפרשת בראשית, שכל שבעת ימי הבריאה הם הבל וסופם לחלוף. זו יכולה להיות תשובה כבר לשאלה הבאה, אך מדרש זה הולך בדרך אחרת.

²¹ ראה דברינו [מעשה שמים ומעשה בשר ודם](#) בפרשת בראשית בהם הבאנו מדרשים שאומרים בדיוק ההפך: אדרבא, חסר זה בבריאה הוא מיסודותיה וסודותיה הנאים, שהאדם מתקן ומשלים את מעשה הבריאה ומשכללה ומעשה בשר ודם נאים ממעשה שמים.

²² כינוי לאשת פוטיפר שפיתתה את יוסף. ראה בראשית רבה פז: "אתה אמרת: תולים עיניהם בבנות הארץ – הרי אני מגרה בן את הדוב. ובבראשית רבה פו התיאור הציוירי של דובה שעומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות ואנשים רואים את הקישוטים ולא את הניבים וכפותיה המאיימים. נראה שדימוי זה נובע ממראות השוק שראה הדרשן. ראה דברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#) בפרשת וישב.

²³ ראה ויקרא רבה כ ב: "אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולמי ואתם מבקשים לשמוח בעולמי? אלישבע ראתה חמישה כתרים ביום אחד. יבמה מלך, אחיה נשיא, בעלה כהן גדול, שני בניה סגני כהונה, פינחס בן בנה משוח מלחמה. כיון שנכנסו בניה להקריב, יצאו שרופים ונהפכה שמחתה לאבל". ראה דברינו [אלישבע](#) בפרשת שמיני.

²⁴ אין שמחה שלימה, תמיד ניתן למצוא חסר. זה ר' שמואל בן נחמן הפסימי.

²⁵ סימנו את השגותינו על דבריך ש"ויהי" הוא לשון צער, הוכח לנו עכשיו את החצי השני של דבריך ש"ויהי" הוא לשון שמחה.

שְׁנֵית יָדוֹ לְקִנּוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם" (ישעיהו יא יא), "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד יח), "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים" (ישעיהו כז ג). משיבים לו: והרי כתוב: "והיה כאשר נלכדה ירושלים" (ירמיה לח כח) - אמר להם: עוד היא שמחה, שבו ביום נטלו ישראל אֲפֻזְכֵי²⁶ על עוונותיהם, שאמר ר' שמואל בר נחמן: אֲפֻזְכֵי גדולה נטלו ישראל על עוונותיהם ביום שחרב בית המקדש, שנאמר: "תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך" (איכה ד כב).²⁷

שבת שלום
מחלקי המים

²⁶ מחילה וסליחה, שטר פירעון, פירוש א. א. הלוי.

²⁷ גם בחורבן הגדול, יש תקווה לעתיד. זה ר' שמואל בן נחמן האופטימי. (בדומה לר' עקיבא ששחק כשראה שועלים מהלכים בהר הבית, ראה סוף מסכת מכות). משמע, להיות פסימי ולהיות אופטימי – הכל יחסי. השמחה אף פעם לא שלימה ואילו צרה היא גם תקווה ומקור לישועה.